

NHẬN DIỆN CÁC NHÓM LỢI ÍCH

NGUYỄN HỮU THAO

Khoa Tài chính, Ngân hàng - Trường Đại học Thương mại

Ở bất kỳ một quốc gia nào, không phân biệt thể chế chính trị, lợi ích nhóm luôn ảnh hưởng đến quá trình hoạch định và thực thi các chính sách lớn của quốc gia đó. Do vậy, các nhóm lợi ích (Interest Groups) ngày càng thu hút nhiều sự quan tâm, chú ý của xã hội. Bài viết này bước đầu xem xét, đánh giá một cách tổng thể các vấn đề liên quan đến nhóm lợi ích ở Mỹ - một nước điển hình về sự phát triển khá mạnh mẽ của các nhóm lợi ích, từ đó rút ra một số vấn đề cần nghiên cứu đối với tình hình nhóm lợi ích ở Việt Nam.

Tổng quan về nhóm lợi ích

Nhóm lợi ích được hiểu là một tổ chức gồm một nhóm người cùng có chung một lợi ích nhất định, họ cùng nhau làm việc, chung sức để bảo vệ cũng như phát triển lợi ích đó, thông thường bằng cách gây ảnh hưởng lên chính phủ. Các nhóm lợi ích này phát triển khá đa dạng cả về quy mô, mục đích và chiến lược. Theo khoa học chính trị, nhóm lợi ích được chia thành hai loại: *nhóm lợi ích kinh tế* và *nhóm lợi ích phi lợi nhuận*.

Nhóm lợi ích về kinh tế là nhóm lợi ích luôn cố gắng tạo ra những thuận lợi về kinh tế cho các thành viên trong nhóm của mình, đây cũng được xem là nhóm lợi ích phổ biến nhất hiện nay ở Mỹ, cũng như ở nhiều nước khác trên thế giới. Do thu nhập là vấn đề được quan tâm hàng đầu của nhiều thành viên trong xã hội nên các nhóm lợi ích về kinh tế phát triển nhanh cả về số lượng và quy mô. Các nhóm này ở Mỹ thường có một nguồn quỹ hoạt động khá lớn, các thành viên trong nhóm sẵn sàng chi tiền nhằm gây mục đích ảnh hưởng về chính trị và thu nhiều lợi ích kinh tế trong tương lai. Thông thường, hoạt động của nhóm này chỉ hướng tới lợi ích của các thành viên trong nhóm mà không hướng tới những lợi ích của các nhóm xã hội khác. Ví dụ như, Liên đoàn Lao

động ở Mỹ (Labour Union) chỉ bảo vệ quyền lợi cho những người lao động đã ký hợp đồng với họ, chứ không bảo vệ cho những thành viên khác không tham gia. Điều này cũng khá dễ hiểu, vì chỉ khi có sự khác biệt về quyền lợi mới thu hút được mọi người tham gia. Nói cách khác, nếu tham gia mà không được hưởng quyền lợi thì khó thuyết phục mọi người gia nhập, đặc biệt là những nhóm nào có yêu cầu về sự đóng góp của thành viên. Những nhóm lợi ích về kinh tế ở Mỹ có thể chia làm bốn loại chính là: nhóm kinh doanh, nhóm lao động, nhóm nông nghiệp và các hiệp hội ngành nghề.

Nhóm kinh doanh là nhóm phổ biến nhất trong các loại nhóm lợi ích. Theo thống kê ở Mỹ, có hơn một nửa các nhà vận động hành lang (Lobbyist) đang làm việc cho các doanh nghiệp, thậm chí có một số người trong nhóm này chỉ cố gắng vận động duy nhất cho công ty mà họ đang làm việc. Ngoài ra, nhóm kinh doanh còn tồn tại dưới hình thức hiệp hội giữa các công ty cùng làm trong một lĩnh vực, với nhiệm vụ bảo vệ lợi ích của mình. Ví dụ, Viện Nghiên cứu dầu lửa của Mỹ (America Petroleum Institute), đại diện cho lợi ích của các công ty xăng dầu. Tuy nhiên, cũng có những nhóm đại diện cho những quyền lợi chung như Phòng Thương mại Mỹ (U.S. Chamber of

Commerce). Họ đưa ra các chính sách ủng hộ cho các doanh nghiệp kinh doanh nói chung, chứ không đại diện cho các nhóm kinh tế cụ thể nào. Các nhóm kinh doanh là những nhóm lợi ích có nguồn lực kinh tế dồi dào, chính vì vậy họ có tầm ảnh hưởng rất lớn đối với nền kinh tế Mỹ. Những mục đích mà họ hướng tới là tạo ra lợi ích cho các doanh nghiệp hay các tập đoàn lớn như việc cắt giảm thuế, thay đổi cơ chế điều hành, tạo điều kiện thuận lợi cho doanh nghiệp. Tuy nhiên, lợi ích trong các nhóm kinh doanh không phải lúc nào cũng đồng nhất với nhau. Khi lợi ích của nhóm này ảnh hưởng đến nhóm khác, các nhóm sẽ có những biện pháp kiềm chế lẫn nhau.

Nhóm người lao động là một tổ chức đại diện cho công đoàn. Những hoạt động của họ nhằm hướng tới việc tăng lương và cải thiện điều kiện làm việc cho người lao động. Có thể thấy, tiếng nói của một người lao động đơn lẻ là không lớn, nhưng khi họ tham gia vào một tổ chức thì do số lượng đông đảo của các thành viên, ảnh hưởng của họ lại khá sâu rộng. Ở Mỹ, vào cuối thế kỷ XIX, công đoàn phát triển khá mạnh mẽ và có tầm ảnh hưởng sâu rộng cả về kinh tế và chính trị, trong thời kỳ cao điểm, có đến khoảng 1/3 người lao động tham gia tổ chức công đoàn. Tuy nhiên, con số này trong những

thập kỷ gần đây giảm xuống dưới 1/4. Có thể kể đến những tổ chức công đoàn lớn và có ảnh hưởng nhất ở Mỹ như Liên đoàn lao động của liên bang, của các bang và đơn vị hành chính (American Federation of State, County, and Municipal Employees), Hiệp hội công nhân nước ngoài (Commercial Workers International), Tổ chức cung cấp dịch vụ cho những người lao động nước ngoài (Service Employees International). Các tổ chức của người lao động phần lớn dành thời gian và công sức để làm việc với các nhà quản lý doanh nghiệp. Về chính trị, họ tuyên truyền vận động và đóng góp tiền bạc cho ứng viên mà họ tin rằng sẽ mang lại nhiều lợi ích cho những người lao động. Nguyên nhân của việc khá nhiều người không còn mặn mà với những tổ chức hướng tới người lao động của Mỹ là do việc quản lý, điều hành của các tổ chức này chưa thực sự tốt, đôi khi các thành viên cũng không đồng ý với những chiến lược mà các nhóm lợi ích này đưa ra.

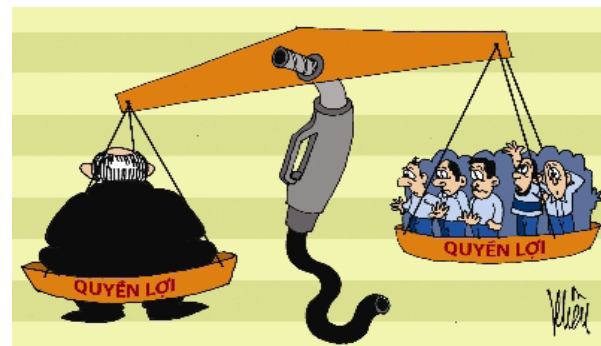
Nhóm nông nghiệp là nhóm bảo vệ lợi ích cho những người nông dân. Họ giúp nông dân vượt qua khó khăn về giá cả, thiên tai hay những rủi ro khác. Ở Mỹ, nhóm nông nghiệp có vai trò khá quan trọng trong chính trị, chẳng hạn như Nghiệp đoàn nông dân (Grange). Nghiệp đoàn này đã đưa ra những kiến nghị, nhờ đó Chính phủ đã chi một khoản tiền tương đối lớn để giúp đỡ nông dân. Tuy nhiên, không phải các nhóm nông nghiệp đều nhận được sự đồng tình về các chính sách khác nhau, ví dụ như Nhóm Bureau thiên về kết hợp với những công ty lớn kinh doanh trong lĩnh vực nông nghiệp, trong khi đó Hội liên hiệp nông dân (Farmer Union) hay Nghiệp đoàn nông dân (Grange) lại có xu hướng bảo vệ những hộ nông dân nhỏ lẻ.

Hiệp hội ngành nghề ở Mỹ khá đa dạng và có những quy định, nguyên tắc riêng trong hoạt động, điều hành hay đưa ra những quyết định quan trọng. Các hiệp hội này cũng ra sức

vận động hành lang đối với Chính phủ trong việc giải quyết những vấn đề liên quan đến họ. Ví dụ, Hiệp hội y tế của Mỹ (America Medical Association) đã phản đối những điều luật ảnh hưởng bất lợi đến quyền tự chủ của bác sỹ. Cũng tương tự như vậy, Hiệp hội giáo dục quốc gia (National Education Association), bao gồm những thầy cô giáo, cũng vận động hoạch định những chính sách có lợi cho giáo viên và học sinh.

Khác với nhóm lợi ích kinh tế, *nhóm lợi ích phi lợi nhuận* không tập trung vào những lợi ích riêng lẻ mà hướng tới những lợi ích cho cộng đồng. Đối với những nhóm này, các thành viên của họ khi tham gia đều có những động lực về mặt tinh thần và tâm lý hướng đến những mục tiêu quan trọng; động lực nhận được sự đồng cảm, chia sẻ, hướng đến nhận được nhiều kiến thức. Trong quá trình tham gia, mỗi thành viên của các nhóm lợi ích phi lợi nhuận sẽ học hỏi được nhiều điều từ những vấn đề gặp phải, giúp họ trưởng thành hơn và có nhiều kinh nghiệm hơn trong việc giải quyết các công việc sau này. Trong các nhóm lợi ích phi lợi nhuận, các nhà nghiên cứu lại chia ra 4 loại nhóm nhỏ bao gồm: nhóm lợi ích công cộng, nhóm lợi ích những vấn đề riêng lẻ, nhóm lợi ích về tinh thần và nhóm lợi ích cho chính quyền địa phương hoặc bộ/ngành.

Hoạt động của các nhóm lợi ích công cộng thường nhằm vào những mục tiêu tốt đẹp hướng đến toàn xã hội, chứ không hướng vào một bộ phận riêng biệt. Cũng chính vì lẽ đó, các nhóm lợi ích này có những ý kiến khác nhau về phương thức để nâng cao đời sống xã hội. Xét một cách toàn diện, những nhóm lợi ích này cũng giúp giải quyết rất nhiều vấn đề phát sinh trong xã hội hiện nay. Ví dụ, Nhóm "Hòa bình xanh" (Green Peace) hoạt động nhằm bảo vệ môi trường, giúp mọi người nhận thức được những hiểm họa đang xảy ra với môi trường.

Khác với nhóm lợi ích công cộng, nhóm lợi ích về những vấn đề riêng lẻ chỉ hướng tới giải quyết tập trung một vấn đề nhất định. Trong những thập kỷ gần đây, khi các vấn đề bất cập nảy sinh ngày càng nhiều, càng có nhiều nhóm riêng trên nhiều lĩnh vực khác nhau ra đời. Ví dụ, Hiệp hội súng (National Rifle Association) vận động hành lang cho việc quản lý sử dụng súng, hay Nhóm hoạt động giải cứu (Operation Rescue) hoạt động nhằm chống lại việc nạo phá thai bừa bãi...

Nếu như nhóm lợi ích về những vấn đề riêng lẻ chỉ hướng tới những mục tiêu khá nhỏ hẹp thì nhóm lợi ích tinh thần có những mục tiêu rộng lớn hơn. Ví dụ, các nhóm này có thể hành động để thay đổi những chuẩn mực văn hóa đã lạc hậu, hay hướng tới một tư duy mới. Một số nhóm lợi ích hoạt động khá cứng nhắc, như Nhóm của những người theo đạo Thiên chúa hay Nhóm bảo vệ giá trị văn hóa. Ngược lại, cũng có nhóm lợi ích hoạt động tương đối linh hoạt, như Nhóm hoạt động về sự tiến bộ của những người da màu (National Organization for the Advancement of Colored People).

Nhóm lợi ích chính quyền đại diện cho những lợi ích của chính quyền địa phương hoặc bộ/ngành. Ở Mỹ, có rất nhiều thành phố hay chính quyền các bang có những nhà vận động hành lang tại Washington để mong muốn đem lại lợi ích cho họ. Một ví dụ khác có thể kể đến như các chính phủ ở nước ngoài thường thuê những nhà vận động hành lang

ở Mỹ, nhằm đem lại lợi ích cho họ ở Quốc hội.

Những chiến lược mà các nhóm lợi ích thường sử dụng

Rõ ràng các nhóm có tổ chức sẽ hoạt động hiệu quả hơn những cá nhân riêng lẻ. Họ có thể đưa ra được những chiến lược và có kế hoạch nhằm thực thi những mục tiêu khác nhau. Thậm chí, một nhóm nhỏ có tổ chức tốt có thể hoạt động hiệu quả hơn rất nhiều so với một nhóm lớn có tổ chức lỏng lẻo. Những nhà vận động hành lang sử dụng rất nhiều sách lược và tác động lên các nhà hoạch định chính sách nhằm đạt được mục tiêu của mình. Những chiến lược này bao gồm *thông tin và thuyết phục, sử dụng lợi ích kinh tế, lợi dụng ảnh hưởng về kinh tế, chiến lược ngất quăng và tác động bằng con đường luật pháp*.

Về chiến lược thông tin và thuyết phục: các nhà vận động hành lang thực hiện các hành động nhằm thuyết phục các quan chức của chính phủ. Thông qua việc thảo luận, đưa ra bằng chứng, thậm chí trình bày cả những công trình nghiên cứu để phục vụ cho mục đích của mình. Trên thực tế, rất nhiều quan chức chính phủ không có đủ thời gian để nghiên cứu kỹ những vấn đề của chính bản thân họ. Vì thế, họ dựa vào những thông tin từ những nhóm lợi ích này. Bên cạnh đó, các nhà vận động hành lang cũng cố gắng thông báo cho các quan chức của chính phủ những thông tin cập nhật nhất. Cùng với các cơ quan chính phủ, công chúng cũng là đối tượng để đón nhận thông tin. Điều này làm thay đổi ý kiến của công chúng và tác động lên các chính sách của các nhà lập pháp. Nhìn chung, tính thuyết phục của những thông tin đưa ra vẫn là nhân tố chính trong vận động hành lang.

Về sử dụng lợi ích kinh tế: các nhà vận động hành lang sử dụng lợi ích này để mua chuộc các quan chức chính phủ. Mặc dù luật pháp cấm

các quan chức chính phủ nhận quà biếu, nhưng họ vẫn có thể tiếp cận thông qua việc gặp gỡ ngoại giao bên ngoài. Bên cạnh đó, thông qua việc chơi gôn, hay tiếp xúc ở những địa điểm quan trọng, các nhà vận động hành lang có thể nắm được thông tin từ các quan chức chính phủ, từ đó thảo luận và có những đề xuất nhất định.

Về lợi dụng những ảnh hưởng kinh tế: các nhóm lợi ích có thể lợi dụng tiềm lực kinh tế của mình với tính cách là một vũ khí để đạt được những gì mà họ mong muốn. Trong phần lớn các trường hợp, tiềm lực kinh tế được hiểu giản đơn là số tiền mà nhóm này sở hữu. Thông thường, những người giàu có sẽ đóng góp vào việc thực hiện các chiến lược, chạy các chương trình quảng cáo, hay vận động, trả tiền cho việc nghiên cứu, thậm chí đưa người của họ tham gia chính trường. Các nhóm lợi ích cũng có thể gây ảnh hưởng bằng những cách khác. Ví dụ như, Hiệp hội người lao động có thể mong muốn sự thay đổi bằng cách biểu tình, hoặc đe dọa đình công. Một phương thức khác được các nhóm lợi ích thực hiện là tẩy chay không mua và sử dụng một số hàng hóa nhất định, điều này cũng mang lại hiệu quả giúp họ đạt được mục tiêu của mình.

Chiến lược ngất quăng là chiến lược được các nhóm lợi ích thực hiện nhằm chống lại, làm gián đoạn một hoạt động nào đó, nhằm kêu gọi sự ủng hộ của cộng đồng, đồng thời gây áp lực cho đối phương. Việc chống đối này có thể diễn ra dưới nhiều hình thức như đình công, biểu tình, gây bạo loạn hay đơn giản là biểu tình ngồi (việc phản đối bằng cách ngồi biểu tình). Ở Mỹ, vào những năm 60 của thế kỷ trước, Nhóm "Quyền công dân cho sinh viên" (Student Civil Right Group) đã sử dụng việc biểu tình ngồi một cách hòa bình để chống lại Luật Jim Crow Law và một số học viện ở phía Nam nước Mỹ.

Tác động bằng luật pháp được

nhóm lợi ích sử dụng để đi đến mục tiêu của mình thông qua con đường luật pháp như kiện cáo các nhóm khác đối lập. Vào những năm 40-50, Hiệp hội quốc gia vì sự tiến bộ của người da màu (NAACP) đã tiến hành rất nhiều vụ kiện cáo chống lại hệ thống cô lập các trường học, điều này đã dẫn đến việc xóa sổ Tổ chức giáo dục Brown and Board vào năm 1954. Bên cạnh đó, cũng có rất nhiều nhóm sử dụng tòa án để đạt mục tiêu của họ.

Tựu chung lại, các nhóm lợi ích có hai phương thức chính để đạt được mục đích của mình. Thứ nhất là bằng "mối quan hệ trực tiếp", có thể thực hiện thông qua việc thuyết phục các quan chức chính phủ bằng những mối quan hệ của mình, hoặc vận động hành lang. Thứ hai là bằng các "mối quan hệ gián tiếp". Bằng phương thức này, các nhóm lợi ích cố gắng thuyết phục sự ủng hộ của những người dân, để gây áp lực lên các đại diện của chính phủ.

Những điểm mạnh, yếu của các nhóm lợi ích

Nhóm lợi ích là chủ đề được đem ra tranh luận khá nhiều. Một số nhà nghiên cứu phê phán gay gắt các nhóm lợi ích do những hệ lụy mà các nhóm đó gây nên. Tuy nhiên ở góc độ khác, một số người lại rất ủng hộ các nhóm lợi ích và coi đó là một nhân tố quan trọng tạo nên tính dân chủ trong hệ thống chính trị ở Mỹ.

Ưu điểm của việc hình thành các nhóm lợi ích đa dạng là khi có rất nhiều nhóm lợi ích khác nhau, thậm chí hành động chống lại nhau, thì nhóm hoạt động tốt nhất và mang lại nhiều lợi ích nhất sẽ đạt được mục tiêu yêu cầu mà họ đề ra. Theo Tổng thống James Madison, sự cạnh tranh giữa các nhóm là cần thiết trong chính phủ vì nó ngăn ngừa các nhóm nhỏ mang lợi ích riêng lẻ chống lại những nhóm lớn mang lại lợi ích cho cộng đồng.

Nhược điểm của sự hình thành đa dạng các nhóm lợi ích là không

Hội thảo Nhận diện lợi ích nhóm
do Học viện Chính trị Hành chính Quốc gia Hồ Chí Minh tổ chức

thể tìm được lợi ích chung cho tất cả mọi người, vì có quá nhiều nhóm lợi ích mâu thuẫn nhau trong xã hội. Nói cách khác, thuận lợi của nhóm này sẽ trở thành khó khăn của nhóm khác. Các nhà nghiên cứu cho rằng, những nhóm lợi ích sẽ làm ảnh hưởng đến tiến trình dân chủ bởi vì lợi ích nhóm hướng tới lợi ích nhỏ của một nhóm nhất định, thay cho lợi ích lớn hơn vì cộng đồng. Một ví dụ điển hình là Hiệp hội súng ở Mỹ đã liên tục có những động thái ngăn cản các quy định mới về sử dụng súng. Trên thực tế, phần lớn số người ở Mỹ đều thực sự muốn hướng tới một đạo luật khắt khe hơn trong việc sử dụng súng để tránh xảy ra những thảm họa mà ai cũng thấy rõ.

Một số ý kiến khác lại cho rằng, nhóm lợi ích chỉ hướng tới lợi ích của một bộ phận xã hội có điều kiện về kinh tế, vì những nhóm này có nguồn lực tài chính tương đối dồi dào để đạt được mục đích của họ. Điều này là hoàn toàn có căn cứ, vì khoảng 2/3 số nhà vận động hành lang ở Washington là đại diện cho các nhóm lợi ích về kinh tế. Một số ý kiến chỉ trích còn cho rằng, các nhóm lợi ích thường không tính đến lợi ích của bộ phận đông đảo người nghèo, mà chỉ hướng tới tầng lớp trung lưu và thượng lưu trong xã hội, vì những người này có nhiều thời gian và tiền bạc để đóng góp vào những chương trình đó.

Theo nhận định của một số học giả, khi các nhóm lợi ích quá lớn mạnh và ảnh hưởng sâu rộng, chính phủ sẽ rất khó khăn trong việc đưa ra những quyết định lớn, quan trọng. Những học giả này cho rằng Chính

phủ Mỹ khó có thể tạo ra thay đổi mạnh mẽ, cho dù sự thay đổi điều tiết là cần thiết, vì sẽ ảnh hưởng rất lớn đến nhiều nhóm lợi ích.

Đòi điều suy ngẫm

Thời gian gần đây, khái niệm “nhóm lợi ích” đã xuất hiện và được sử dụng khá rộng rãi trong các văn bản chính thức của Đảng, Nhà nước ta cũng như trong các diễn đàn, dư luận xã hội và thường được hiểu với ý nghĩa tiêu cực. Thực tế cho thấy, nếu so sánh với Mỹ, các nhóm lợi ích ở Việt Nam đều chưa thực sự phát triển cả về số lượng, quy mô và tầm ảnh hưởng, hoạt động của các nhóm này chưa thực sự công khai, còn mang tính tự phát, khó nhận biết. Tuy nhiên, thông qua các văn bản chính thức của Đảng, Nhà nước cũng như ở các diễn đàn, các trang thông tin điện tử, mọi người đều dễ dàng nhận diện những nhóm lợi ích nhất định.

Ở Việt Nam, các nhóm lợi ích kinh tế, hay nhóm lợi ích trong chính quyền và giới doanh nghiệp là vấn đề được xã hội quan tâm, chú ý nhiều nhất. Theo chuyên gia kinh tế Phạm Chi Lan, các “nhóm lợi ích” đang bùng lên và gây ảnh hưởng tiêu cực đến nền kinh tế. Các nhóm lợi ích này ngày càng trở nên mạnh mẽ, không chỉ ở doanh nghiệp nhà nước, mà ở khu vực nào, lĩnh vực nào cũng có. Theo bà, đây cũng là nguyên nhân lớn nhất cản trở tái cấu trúc kinh tế hiện nay. Theo một số đánh giá, việc đối phó với những lợi ích nhóm là không dễ dàng, thậm chí là vô cùng khó khăn. Khi Chính phủ đưa ra những chính sách

Ý KIẾN NHÀ KHOA HỌC

giải cứu nền kinh tế như hiện nay, dư luận hay đặt ra những câu hỏi về những nhóm lợi ích được hưởng lợi từ đó. Ví dụ, thông qua gói kích cầu bất động sản, nhóm lợi ích bất động sản sẽ được hưởng lợi, hay việc thành lập Công ty mua bán nợ quốc gia (VAMC) sẽ tạo thuận lợi cho nhóm ngân hàng. Điều này là hoàn toàn có cơ sở vì qua thanh tra 27 tổ chức tín dụng trên toàn quốc, có nhiều tổ chức tín dụng bị chi phối bởi một nhóm cổ đông giữ chức danh lãnh đạo trong các tổ chức này, mà dư nợ cho vay của nhóm cổ đông này có lúc lên tới 90%.

Việc nghiên cứu các loại nhóm lợi ích, những đặc điểm, phương thức hoạt động, cũng như điểm mạnh, yếu, ảnh hưởng tích cực và tiêu cực của các nhóm lợi ích là chủ đề cần được tiếp tục nghiên cứu, để có những gợi mở đối với vấn đề nhóm lợi ích ở Việt Nam ■

Tài liệu tham khảo

1. US Government Politics Study guides, “Types of Interest Groups”, <http://www.sparknotes.com/us-government-and-politics/amERICAN-government/interest-groups/section1.rhtml>
2. The University of South Carolina Aiken, “Chapter 9. Interest Groups-the Paradox of Factions: Control by Letting Them Multiply”.
3. <http://www.usca.edu/polisci/apls201%20text/Ch9%20Interest%20Groups.htm>
4. Nguyễn Thảo, “Tái cơ cấu kinh tế: Nhóm lợi ích là lực cản lớn nhất”. <http://vneconomy.vn/20130406012457987P0C9920/tai-co-cau-kinh-te-nhom-loi-ich-la-luc-can-rat-lon.htm>
5. Đoàn Trần, “Nhận diện lợi ích nhóm”.
6. <http://vneconomy.vn/2013011310272962P0C9920/nhan-dien-loi-ich-nhom.htm>
7. TS Nguyễn Minh Phong, “Nhận diện lợi ích nhóm và tư duy nhiệm kỳ trong phát triển và tái cấu trúc kinh tế”.
8. <http://petrotimes.vn/news/vn/kinh-te/dien-dan-kinh-te/nhan-dien-loi-ich-nhom-va-tu-duy-nhiem-ky-trong-phat-trien-va-tai-cau-truc-kinh-te.html>
9. GS.TS Nguyễn Kế Tuấn, “Nhóm lợi ích - Yếu tố cản trở quá trình tái cơ cấu kinh tế”, Tạp chí Kinh tế và Phát triển, tháng 4.2013.